

Suomen kielen lauseoppia - peruskäsitteitä

Lauseoppi eli syntaksi on kielentutkimuksen alue, joka tutkii sitä miten sanat yhdistyvät suuremmiksi kokonaisuuksiksi, erityisesti lauseiksi. Millä tavalla lauseet muodostetaan?

Lause on syntaktinen rakenne joka sisältää ainakin finiittiverbin. Finiittiverbi on sellainen verbi, jolla voi määritellä sen aikamuodon tai moduksen ja jolla on persoonapäite.

Virke on tekstin rakenneyksikkö, joka tarkoittaa ison alkukirjaimen ja pisteen tai kysymys- tai huutomerkkin välistä tekstin osaa. Se voi olla yksinäislause tai yhdyslause.

Lauseke (fraasi) on yhteen liittyvien sanojen kimppu.

(Perus)lausetyypit

Transitiivilause	S + V + O
Intransitiivilause	S + V
Predikatiivilause	S + Kop + Prv
Eksistentiaalilause	Adv + V + S
Omistusrakenne	Adv + V + S
Tulosrakenne	Adv + V + S
Tilalause	V / (V + Prv)
Kokijalause	O + V

Funktionaaliset lausetyypit

Väitelause
Kysymyslause
a) hakukysymys (Ku-, Mi-)
b) vaihtoehtokysymys (-ko)
Käskylause
Huudahduslause

Valenssi

Valenssi on sanan ominaisuus avata lauseessa yhden paikan tai useampia tyhjiä paikkoja, jotka muut sanat sitten täyttävät.

Täydennys x määrite

Täydennys (aktantti / argumentti / komplementti) on valenssimukainen seuralainen eli lauseke, jonkun kanssa sana esiintyy ja jotka viittaavat sen ilmaiseman tilanteen tai suhteen välttämättömiin osallistujiin. Tavallisesti vain verbeillä ja adpositioilla on täydennys:

Tyttö ihastui räppiin. Minun takana.

rektio

Määrite on ei-valenssimukainen seuralainen. Määrite muodostaa määrittämänsä sanan tai muun rakenteen kanssa laajemman kokonaisuuden, jossa sillä on kuvaileva tai lisätietoa antava tehtävä. Määrite on rakenteessa valinnainen – sen pois jättäminen ei vaikuta rakenteen kielenmukaisuuteen.

tuolla pienellä pojalla; puhui **ihanasti** ; **Retkellä** söimme eväät **kalliolla**.

Yhdyslauseet

Yksinäislause kuuluu aina johonkin lausetyyppiin. Yhdyslauseessa on vähintään kaksi lausetta samassa rakenteessa.

Lauseiden suhde yhdyslauseessa

Rinnasteiset lauseet: kumpikaan lause ei ole toisen jäsen. Konjunktioit ja, eli, tai, mutta, sekä – että, joko - tai.

Alisteinen lause: sivulause ja päälause, jolloin alisteinen lause on aina päälauseen jokin lauseenjäsen. Konjunktioit että, joka, mikä, kun, koska, vaikka, ennen kuin, jos, jotta...

Alisteiset lauseet

Subjektina: On ilmeistä, että asia ratkeaa pian.

Objektina: Joskus voi huomata, että kaikki ei ole kunnossa.

Attribuutti: Mies, joka soitti äsken, oli uusi ystäväni.

Adverbiaali: Jos lähdet mukaan, kutsun muitakin.

Syntaksin kategoriat

Nominit: sija, luku, (suku), omistusliite, komparaatio

Verbit: persoona, aika, tapa (modus)

Partikkelit – taipumattomat sanat, adverbien, adpositioiden, konjunktioiden ja interjektioiden yläkäsite.

Syntaktisia piirteitä

Jaollinen x jaoton

Elollinen x eloton

Abstraktinen x konkreettinen

Määräinen x epämääräinen

Statiivinen x dynaaminen

Partiaallinen x totaalinen

...

Kirjallisuutta:

Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred: Nykysuomen lauseoppia. SKS: Hki 1979

Hakulinen, Auli et al.: Iso suomen kielioppi. SKS: Hki 2004 (2. p.)

Ikola, Osmo: Lauseopin kysymyksiä. Tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta. SKS: Hki 1964 (2. p.)

Lindroos, Hilikka & Čermák, František: Stručná mluvnická finština. UK: Praha 1982

Vilkuna, Maria: Suomen lauseopin perusteet. Edita: Hki 1996